

LINGUISTISCHE ANALYSE VAN TEKSTEN IN HET SECUNDAIR ONDERWIJS

De tekstlinguïstiek is een vrij jonge linguïstische discipline die in Vlaanderen buiten de academische wereld nog geen grote weerklink gevonden heeft, hoewel ze zeker ook voor het secundair onderwijs van groot belang kan zijn. Het zal wellicht niet zo gemakkelijk zijn de lezer daarvan te overtuigen door één kort artikel, maar ik wil het er toch op wagen.

Tot voor ongeveer 25 jaar werd de zin algemeen als uitgangspunt voor linguïstisch onderzoek gekozen. Bij het begin van de jaren zestig kwam daar echter verandering in. Aan de ene kant werden teksten in plaats van zinnen bestudeerd (tekstlinguïstiek), aan de andere kant werden de communicatiesituatie en de communicatiepartners in het onderzoek betrokken (pragmatiek, sociolinguïstiek). In de jaren zeventig leidde de combinatie van deze verschillende richtingen tot het ontstaan van nog een nieuwe discipline, de tekstwetenschap - een wetenschap die uitgesproken interdisciplinair werkt.

Ik wil het hier over tekstlinguïstiek hebben. Er zijn twee belangrijke redenen waarom heel wat taalkundigen bij hun onderzoekingen het domein van de zin overschreden hebben. Ten eerste bleek dat een hele reeks talige verschijnselen binnen een zinsgrammatica niet adequaat beschreven konden worden, bijv. het gebruik van voornaamwoorden, lidwoorden, zinsverbindende woorden (o.a. voegwoorden en voegwoordelijke bijwoorden), tempora, deiktika, ellipsen, anaforen en kataforen... Ten tweede komt taal in de praktijk nooit in zinsvorm, maar in tekstvorm voor (n.1) Wie de taal in haar natuurlijke 'omgeving' bestuderen wil, moet dus wel op teksten teruggrijpen. Een van de problemen van de linguïstiek op het einde van de jaren vijftig (transformationeel-generatieve grammatica !) was, dat de maatschappelijke relevantie ervan ver te zoeken was. De linguïstiek begon meer en meer een overgeformaliseerde, esoterische wetenschap te worden die elke band met de maatschappij dreigde te verliezen. Het is uit een soort onvrede met deze situatie dat daarna verschillende nieuwe richtingen binnen de taalkunde ontstaan zijn, waarbij precies de sociaal-communicatieve rol van de taal in het middelpunt van de belangstelling kwam te staan.

In dit artikel wil ik twee korte teksten analyseren vanuit tekstlinguïstisch perspectief. Daarbij richt ik mijn aandacht in de eerste plaats op die fenomenen waardoor een tekst zich onderscheidt van een willekeurige of toevallige opeenvolging van zinnen, m.a.w op die factoren die tekst-constitutief zijn. Doordat ik twee zeer verschillende

teksten behandel, een verhalende en een beschrijvende, is het bovendien tot op zekere hoogte mogelijk na te gaan of bepaalde verschijnselen gelden voor teksten in het algemeen of alleen maar voor sommige teksten of tekstsoorten.

Een vrij algemeen aanvaarde tekstdefinitie luidt : een tekst is een coherente opeenvolging van zinnen die in een bepaalde communicatieve situatie functioneren als één afgerond geheel. Essentieel hierbij zijn vooral de volgende twee factoren : een tekst moet coherent of samenhangend zijn, en een tekst moet af zijn (een afgerond geheel). Dat wil ik dan ook voor beide teksten nader bekijken; ik stel eerst de vraag naar de 'tekstcoherentie' en ga daarna ook even op de 'tekstcompletie' in. (n.2)

TEKST 1 : Het Mariabeeld van Meetkerke.

- 1 Fens is het gebeurd dat vissers in de Noordzee een Mariabeeld in hun netten ophaalden.
Groot was de verbazing van de Godvruchtige mannen. Vol ootmoed aanschouwden ze het beeld en ze wisten niet beter te doen dan het op te nemen en naar een kapelleke te
5 dragen.
Maar zie, nauwelijks hadden de vrome vissers het daar aan de hoede van de priester overgedragen of weg was het Mariabeeld. Zonder dat iemand gewaar was geworden hoe het gebeurde was het weergekeerd naar de plaats in de duinen waar het aan land was gebracht.
- 10 Opnieuw trachtten de vrome vissers het een passend onderdak te bezorgen. Ze namen het op en brachten het naar een kerk in de buurt.
Maar weer gebeurde het wonder. Weer ging het beeld uit zichzelf terug naar het duin. Nog gaven de vissers het niet op. Nog eenmaal brachten ze het naar een kerk maar nogmaals keerde het weerom.
- 15 Toen begrepen zij dat hier wat anders gebeuren moest. Dat het beeld naar een bepaalde kerk wilde. En om uit te vinden welke kerk dat was besloten ze hun vondst op een jonge ezel te laden. Op een ezel die nog nooit enige last gedragen had. Is de ezel niet het dier dat Maria droeg?
En zie, zodra het beest zich beladen voelde met het heilige beeld ging het op weg
20 in de richting van Meetkerke en toen het daar eenmaal was liep het recht toe recht aan naar de kerk en bleef voor de grote boogdeur daarvan staan.
En toen begrepen de eenvoudige mensen dat het hier wonen wilde.
Dit wonder is gebeurd te Meetkerke bij Brugge.
(Uit: S.Franke, Legenden langs de Noordzee, Zutphen, 1934, p. 17; spelling door mij gemoderniseerd)

TEKST 2: Korte beschrijving van de Westhoekduinen (met een kaartje).

- 1 Het heeft weinig zin een typewandeling te beschrijven in een gebied waar vijf bewegwijzerde wandelpaden aangelegd zijn. In plaats daarvan volgt hier enige documentatie over dit geografisch en biologisch unieke landschap.
Het duingebied van de Westhoek bestaat uit vijf zones, die telkens evenwijdig met
5 het strand lopen. Van noord naar zuid vinden we: de buitenduinen, de noordelijke duinpan, het centrale wandelduin, de zuidelijke duinpan en de oudere binnenduinen.
Ze vormen een afwisseling van kale, onbegroeide zandvlakten met lager liggende ondoordringbare kruipwilg- en duindoornstruiken die een eldorado zijn voor vele soorten zangvogels, o.m. nachtegalen, sprinkhaanrietzangers, fitissen en kneuen.

- 10 Het centraal wandelduin met een totale oppervlakte van ongeveer 120 ha, blijft in alle jaargetijden een bijzonder indrukwekkend terrein, dat jaar op jaar meter voor meter de zuidelijke pannengordel met een dikke zandlaag komt overdekken. Om verdere verstuiving naar de stadskern van De Panne te voorkomen, werden trouwens aan de noordoostkant van het reservaat balsempopulieren aangeplant.
- 15 Op het kruispunt van het Helmpad en het Konijnenpad ligt de bekende 'Romeinse vlakte', een langwerpig plateau zonder plantengroei. Hier werden destijds oudheidkundige vondsten gedaan, vermoedelijk sporen van een Gallo-Romeins kamp. De flora van de Westhoek is merkwaardig en zeer gevarieerd. De oranje bessen van de duindoorn zijn een vogellekkernij, waar in de herfst hele zwermen kramsvogels, 20 koperwieken en spreeuwen op afkomen. Behalve wilde konijntjes komen in het reservaat ook hermelijnen, buizings en wezels voor.
- De 'Westhoek' is een van de zeldzame terreinen waar men een natuurlijk landschap in wording aantreft en waar de bezoeker nog de rust van een verre, ongestoorde horizon vindt.
- 25 In die zin doet de onlangs opgetrokken hoogbouw in de aangrenzende Westhoek-verkaveling evenwel afbreuk aan dit fraaie natuurpanorama.
- (Uit: M.Zwaenepoel, Wandelgids voor West-Vlaanderen. 1. Het Noorden. 30 tochten op zoek naar groen Tielt, 1976, p.19)

Referentie en coreferentie

Van fundamenteel belang bij de studie van de tekstcoherentie zijn de referentie en de coreferentie. Referentie betekent de relatie tussen een taaluiting en een buitentalige component. Als er sprake is van vissers, een Mariabeeld of een ezel, dan verbinden wij daarmee telkens bepaalde elementen of concepten uit ons werkelijkheidsmodel. Dat is het wat met referentie bedoeld wordt. Het blijkt dat vooral de substantieven instaan voor deze verbinding tussen tekst en buitentalige wereld.

Ducrot/Todorov 1972 : 322 verklaren dat als volgt : "Un substantif (...) est nécessaire pour accomplir l'acte de référence, car ce sont les substantifs qui coupent le continuum sensible en un monde d'objets."

Met coreferentie wordt bedoeld dat verschillende tekstcomponenten naar een zelfde buitentekstueel object verwijzen. Dat gebeurt als volgt : een bepaalde uitdrukking (Harweg 1968 spreekt van een "substituendum") wordt verder in de tekst door één of meer andere uitingen ("substituentia") weer opgenomen. De meest gebruikelijke substitutievormen zijn de vervanging van een onbepaalde substantiegroep door een bepaalde (een Mariabeeld - het Mariabeeld) en de pronominalisering (een Mariabeeld - het). Nog een andere mogelijkheid is de lexicale variatie (een ezel - het beest). Nemen we als voorbeeld de vissers uit onze tekst. In de eerste zin worden ze ingevoerd als een onbepaalde substantiegroep : vissers. In de volgende zin krijgen we al meteen lexicale variatie : de godvruchtige mannen (met bepaald lidwoord). In de derde zin volgen twee pronominaliseringsen : ze, daarna een renominalisering : de vrome vissers (met bepaald lidwoord en adjectief). Daarna gaat het als volgt verder : 6de zin : de vrome vissers, 7. ze, 10. de vissers, 11. ze, 12. zij, 14. ze, 18. de eenvoudige

dige mensen. Het is opvallend hoe alleen door de verwijzing naar één enkele buitentalige referent, de vissers, al een groot aantal zinnen van onze tekst met elkaar verbonden zijn en hoe we dus al kunnen spreken van een zekere mate van syntactisch-semantiche samenhang. Als ik nu op dezelfde manier de verschillende verwijzingen naar de andere referenten zou onderzoeken, dan zou het net natuurlijk nog dichter worden, de coherentie dus sterker. Ik doe dit niet, maar wil wel nog op het volgende wijzen : alleen bij de eerste vermelding in de tekst kan een referent onbepaald zijn : vissers, een Mariabeeld, een kapelleke, een ezel... Elke heropneming gebeurt door een bepaalde uitdrukking (bepaald lidwoord + substantief, voornaamwoord, ...). Dat is zo, omdat wij als lezer intussen al weten over welke personen, dieren, zaken enz. gesproken wordt.

Het ligt voor de hand dat de coherentie in de tweede tekst o.a. op dezelfde manier onderzocht kan worden (vgl. een gebied - dit geografisch en biologisch unieke landschap - het duingebied). Ik wil het hier echter vooral hebben over een andere vorm van semantiche tekstsamenhang, die met het principe van de coreferentie maar uiterst onvolledig beschreven kan worden. Daarvoor is het concept van de isotopie veel geschikter (vgl. Greimas 1966, Rastier 1972). Isotopie betekent het herhaalde optreden van semantiche kenmerken (semen) in een tekst. Een contextueel seem is een semantiche element dat bij verschillende woorden (lexemen) in een tekst voorkomt. Alle lexemen die hetzelfde contextueel seem bevatten vormen een isotopievlak. In onze tweede tekst is er één groot isotopievlak; het bevat alle lexemen die refereren aan het natuurgebied. Het is echter mogelijk dat ene vlak op te splitsen in een drietal kleinere isotopievlakken: dat van de duinen, dat van de flora en dat van de fauna. Het blijkt dat tot elk van de drie isotopievlakken bijna uitsluitend substantieven behoren; dit betekent dat we ons bij onze coherentie-analyse ook hier op het nominale vlak bevinden. Ik geef voor elk vlak de lexemen :

1. duin-isotopie : duingebied (r.4), buitenduinen (5), duinpan (6), wandelduin (6), duinpan (6), binnenduinen (6), zandvlakten (7), kruipwilg- en duindoornstruiken (8), wandelduin (10), pannengordel (12), zandlaag (12), verstui-ving (13), duindoorn (19).
2. flora-isotopie : kruipwilg- en duindoornstruiken (8), balsempopulieren (14), aangeplant (14), flora (18), oranje bessen (18), duindoorn (19).
3. fauna-isotopie : zangvogels (9), nachtegalen (9), sprinkhaanrietzangers (9), fitissen (9), kneuen (9), zwermen (19), kramsvogels (19), koperwieken (20), spreeuwen (20), wilde konijntjes (20), hermelijnen (21), bunzings (21), wezels (21).

Dat een bepaald lexeme tot meer dan één isotopievlak behoort, zoals bijv. duindoornstruiken (r.8), is helemaal niet ongewoon. Dit komt gewoon doordat het één contextueel seem - in ons geval : 'behorende tot de duinen' - met een aantal lexemen gemeenschappelijk heeft, en een ander contextueel seem - 'behorende tot de plantenwereld' - met een reeks andere lexemen.

Op het eerste gezicht lijkt het opsommen van de substantieven die tot een bepaald isotopievlak behoren misschien een triviale bezigheid, maar ik wil daar toch het volgende over zeggen : naarmate teksten langer en complexer worden, krijg je meer en ingewikkelder isotopievlakken. Voor de leerlingen kan het dan een goede oefening in het nauwkeurig lezen van teksten zijn, die woorden op te sporen die tot een zelfde semantisch veld behoren. Teksten worden vaak niet of verkeerd begrepen, omdat ze oppervlakkig gelezen en onvoldoende ontsloten worden. Het concept van de isotopie maakt het mogelijk om aan de leerlingen duidelijk te maken hoe de betekenis van een tekst eigenlijk tot stand komt. Ik heb hier voor twee eenvoudige teksten geselecteerd, omdat het er mij alleen om te doen was het principe van de tekstcoherentie te illustreren. Bij moeilijker teksten kan een tekstlinguïstische analyse echter zeker een belangrijke stap zijn op weg naar de interpretatie. (n.3)

Tempus

Dat onze twee teksten coherent zijn, blijkt niet alleen uit de studie van het nominale vlak maar ook uit die van het tempusgebruik. Bovendien zullen we vaststellen hoe beide teksten hier grondig van elkaar verschillen. De eerste tekst bevat 36 vervoegde werkwoordvormen : 27 maal O.V.T., 4 maal V.V.T., 2 maal V.T.T. (eerste en laatste zin), 2 maal imperatief (maar zie, en zie) en 1 maal O.T.T. (r.17). De tweede tekst bevat 21 vervoegde werkwoordsvormen : 18 maal O.T.T., 2 maal O.V.T. en 1 maal V.T.T. In het ene geval is er een zeer duidelijk overwicht van de O.V.T. (27/36), in het andere geval van de O.T.T. (18/21). Hoe valt dit te verklaren ?

Dat we in de eerste tekst zo dikwijls de O.V.T. krijgen, ligt helemaal in de lijn der verwachtingen. Het is een narratieve tekst, en de O.V.T. is de verteltijd bij uitstek. Het gebruik van de O.V.T. in narratieve teksten heeft een dubbele signaalfunctie : ofwel wordt op die manier signaleerd dat een (waar gebeurd) verhaal zich in het verleden heeft afgespeeld, ofwel fungeert de O.V.T. als indicator voor fictionaliteit (en heeft het tempus met de objectieve tijd niets te maken). (n.4) Ook de

V.V.T. is een typisch verteltempus, en dat in de eerste zin van een verhaal de V.T.T. gebruikt wordt, is eveneens heel gewoon. Het verhaal wordt a.h.w. aangekondigd of ingeleid : "Eens is het gebeurd dat...". Hier krijgen we hetzelfde procédé ook op het einde van de tekst : er volgt een expliciete 'uitleiding' (of overgang van de fictieve naar de reële wereld) : "Dit wonder is gebeurd te Meetkerke bij Brugge." Bij het einde van een eenvoudig verhaal (zoals een legende, een sprookje of een sage) gebeurt het heel dikwijls dat de grens van de vertelde wereld duidelijk gemarkeerd wordt en dat daarvoor de O.T.T. of de V.T.T. gebruikt wordt. (n.5) Dan zijn er nog de twee imperatiefvormen maar zie (r.6), en zie (r.19) en de O.T.T. is (r.17). Deze drie werkwoordsvormen doorbreken het verhaal : in alle drie de gevallen wordt de lezer aangesproken. De verhaalhouding wordt telkens voor een ogenblikje opgegeven. De verteller gebruikt twee keer een signaal waarmee hij a.h.w. het contact met zijn publiek wat versterken wil (imperatieven); de vragende zin "Is de ezel niet het dier dat Maria droeg ?" maakt evenmin deel uit van het verhaal, het is een terzijde waarin een motivering gegeven wordt voor het feit dat het Mariabeeld op een ezel gezet werd.

Wat leert ons deze tempusanalyse ? Het feit dat bijna alle persoonsvormen van de tekst hetzelfde tempus hebben (O.V.T.) zorgt uiteraard eveneens voor een zeer sterke coherentie. Stellen we ons even een 'tekst' voor waar voortdurend tempusveranderingen in voorkomen; het geheel zou zonder twijfel een bijzonder onsamenhangende indruk maken en het is zeer de vraag of we nog wel van een tekst zouden kunnen spreken. Bovendien is gebleken dat de keuze van het tempus helemaal niet toevallig is, maar dat ze door de tekstsoort bepaald wordt. Tenslotte heb ik ook proberen aan te tonen hoe het gebruik van de overige tempora in de tekst te verklaren valt.

De tweede tekst ziet er helemaal anders uit. Er komen bijna uitsluitend presensvormen voor. Het is geen verhalende, maar een beschrijvende tekst (vgl. titel en eerste zin : beschrijving/beschrijven). Een van de typische kenmerken van een beschrijving is precies het gebruik van de O.T.T. Dit tempus heeft hier - zoals ook in vele andere gevallen - met (tegenwoordige) tijd niets te maken. Het wordt gebruikt om iets tijdeloos af te beelden. De twee O.V.T.-vormen (r.13v. : werden aangeplant, r.16v. : werden gedaan) daarentegen verwijzen wel degelijk naar het verleden (vgl. r.16 : destijds), en het gebruik van de V.T.T. (r.2 : aangelegd zijn) kan op de klassieke manier verklaard worden : een handeling uit het verleden die nog doorwerkt in het heden.

Het lijkt mij heel interessant ook even stil te staan bij de aard (of de semantiek) van de werkwoorden in beide teksten. Een verhaal heeft een dynamisch karakter en we mogen dan ook heel wat handelingsverba verwachten. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn : ophaalden, aanschouwen, op te nemen, te dragen, hadden overgedragen, was weergekeerd, was gebracht, trachtten te bezorgen, namen op, brachten, ging terug, brachten, keerde weerom, te laden enz. enz. Bij onze beschrijvende tekst vinden we een ander soort werkwoorden : de beschrijving heeft een statisch karakter en er worden vooral oriënteringsverba gebruikt, koppelwerkwoorden en werkwoorden die de geografische ligging uitdrukken : bestaat uit (r.4), vormen (7), zijn (een eldorado, 8), blijft (een bijzonder indrukwekkend terrein, 10v.), ligt (15), is (merkwaardig en zeer gevarieerd, 18), zijn (een vogellekkernij, 19), is (een van de zeldzame terreinen..., 22). Typisch is ook het gebruik - ter afwisseling - van : 'vinden we' (5) en 'de bezoeker ... vindt' (23v.), met een persoonlijk onderwerp.

Tekstconnectoren

Tot nu toe hadden wij het over de coherentie op het nominale en het verbale vlak. Er is echter nog een derde terrein dat bij de analyse betrokken kan worden, dat van de zogenaamde 'tekstconnectoren'. (n.6) Ik bedoel hiermee voegwoorden en een groot aantal adverbiale bepalingen die twee zinnen of tekstsegmenten met elkaar verbinden. Voor de verschillende soorten connectoren worden dikwijls semantische indelingen opgemaakt, en men spreekt dan van additieve, enumeratieve, comparatieve, adversatieve, concessieve, causatieve, temporele verbindingen enz.

Typisch voor verhalende teksten, waarbij het bijna altijd gaat over de chronologische weergave van handelingen of gebeurtenissen, zijn natuurlijk de tijdsbepalingen. In onze eerste tekst tel ik er liefst elf in drieëntwintig zinnen : eens (1), nauwelijks (6), opnieuw (10), weer (12), nog (13), nog eenmaal (13), toen (15), zodra (19), toen (20) en toen (22). We kunnen daarbij een onderscheid maken tussen 'episodenkenmerken' en 'iteratieve kenmerken' (n.7) Episodenkenmerken wijzen op "zeitliche Einmaligkeit" iteratieve kenmerken op "die Wiederholung von Handlungsabläufen". De eerste tijdsbepaling in onze tekst is een conventioneel episodenkenmerk voor het begin van een verhaal : eens. Het heeft als functie een niet nader bepaald tijdstip in het verleden aan te geven, vanaf wanneer iets gebeurt. De verdere tijdsbepalingen signaleren dan het chronologische verloop van de verschillende fasen in de vertelling. Er zijn zes episodenkenmerken : eens (1), nauwelijks (6), toen (15), zodra (19), toen (20), toen (22) en vijf iteratieve kenmerken : opnieuw (10), weer (12),

weer (12), nog (13) en nog eenmaal (13). Op die manier wordt het verhaal duidelijk in drie delen opgesplitst : het eerste deel is "zeitlich einmalig", het tweede deel gaat over feiten die zich herhalen en het derde deel is weer "einmalig". Zo is ook de verdeling van de tijdsindicatoren over de tekst dus helemaal niet willekeurig; ze draagt integendeel in sterke mate bij tot de tekstcoherentie. Voor het overige bevat onze legende nauwelijks connectoren, en ook dat is typisch. Het is een heel eenvoudig verhaal, en het heeft geen behoefte aan het uitdrukken van causatieve of concessieve of enumeratieve verbanden. Het ene volgt zo vanzelfsprekend uit het andere dat daar verder niet bij stilgestaan wordt.

Bij de beschrijvende tekst is de situatie op het eerste gezicht misschien iets minder duidelijk. Bij nader toezien blijkt echter dat ook hier één soort connectoren duidelijk domineert, en ook dat kan ons nauwelijks verwonderen. We krijgen een ruimtelijke beschrijving, een topografische oriëntering en het ligt voor de hand dat daarvoor vooral plaatsbepalingen in aanmerking komen. Vier opeenvolgende alinea's beginnen trouwens met een plaatsaanduiding, maar drie van de vier kunnen niet echt als connectoren worden opgevat : het zijn naar de functie subjecten, die gecombineerd worden met een oriënteringswerkwoord : het duingebied van de Westhoek (bestaat uit...), het centrale wandelduin (blijft ...), de 'Westhoek' (is ...). Tussendoor krijgen we één bijwoordelijke bepaling van plaats : op het kruispunt van het Helmpad en het Konijnenpad (ligt ...). We kunnen spreken van een zich vernauwende focus ("narrowing focus") : duingebied - centrale wandelduin - kruispunt van ...; in de laatste alinea wordt het blikveld dan weer verruimd ("widening focus") : de 'Westhoek'. Binnen de alinea's zijn er nog vier andere bijwoordelijke bepalingen van plaats, die voor de teksttypische opbouw uiteraard ook van belang zijn : van noord naar zuid (5), aan de noordkant van het reservaat (14), hier (16) en in de aangrenzende Westhoekverkeveling (25v.)

Uit deze analyses blijkt 1. dat de talige middelen die in een tekst voor coherentie helpen zorgen bijzonder talrijk zijn en dat zinnen dus op heel veel manieren met elkaar verbonden zijn en 2. dat de tekstcoherentie tot op zekere hoogte tekstsoortenspecifiek is. Zo bestaan er belangrijke verschillen in tempusgebruik, in de aard van de werkwoorden en van de connectoren in de door mij gekozen teksten. Had ik als materiaal bijv. een wetenschappelijke uiteenzetting, een instructieve tekst (bijv. een gebruiksaanwijzing) of een argumentatieve tekst (bijv. kiespropaganda) gekozen, dan zou ik tot dezelfde conclusie zijn gekomen.

Afgeslotenheid

Tot slot wil ik nog kort bekijken hoe we kunnen uitmaken of een samenhangende reeks zinnen ook 'af' is. Voor een groot deel wordt dit door de communicatieve situatie bepaald : het is van belang of de communicatiepartners een reeks zinnen als een afgesloten bericht, verhaal, instructie enz. ervaren. Daarbij speelt uiteraard ook de inhoud van de tekst een belangrijke rol. Zo is het evident dat het verhaal over het Mariabeeld van Meetkerke niet af is voor dat beeld zijn definitieve bestemming gevonden heeft.

Voor het begin en het einde van een tekst zijn meestal ook duidelijk talige indicatoren aanwezig. Er zijn een aantal geconventionaliseerde mogelijkheden om een tekst te beginnen of af te sluiten. (n.8) Een typisch begin van een narratieve tekst is een zin in het imperfectum met een tijdsbepaling, een werkwoord van verandering en een plaatsbepaling. Dat krijgen we allemaal in de eerste zin van onze tekst :

Eens is het gebeurd dat vissers in de Noordzee een Mariabeeld in hun netten ophaalden.

Verder krijgen we twee onbepaalde substantieven/substantiefgroepen : vissers en een Mariabeeld; ook dat wijst op het begin van een tekst. Het einde van een tekst wordt meestal vooral semantisch en/of pragmatisch gemarkeerd, en er zijn minder syntactische indicaties. Het is natuurlijk mogelijk dat woorden als 'tenslotte, uiteindelijk' of wendingen als 'om af te sluiten / samenvattend kunnen we zeggen dat / hieruit kunnen we concluderen dat' enz. voorkomen, maar dat hoeft niet het geval te zijn. Het einde van een tekst wordt in eerste instantie gemarkeerd door een vrij lange pauze (bij gesproken teksten) of door een witte ruimte (bij geschreven teksten). Eigenlijk is het normaal dat er op het einde van een tekst iets minder duidelijke signalen ter afsluiting voorkomen, om de eenvoudige reden dat het nooit helemaal uitgesloten is dat er toch nog een vervolg komt. Dit blijkt ook uit de twee door mij beschreven teksten. De narratieve tekst kon gerust eindigen let de voorlaatste zin, want daarmee is het eigenlijke verhaal afgelopen. Toch volgt er nog een soort recapitulerende zin (in de V.T.T.). Voor de descriptieve tekst geldt net hetzelfde. Ook hier zou de voorlaatste zin voor een mooie afsluiting zorgen, het is a.h.w. een résumé voor al wat voorafgaat, of een conclusie. Toch volgt er nog een klein addendum, waarin even wat kritiek uitgesproken wordt.

Over het begin de descriptieve tekst heb ik het nog niet gehad. Teksttypologisch valt dit moeilijker te beschrijven omdat het strikt genomen geen tekstbegin is. Ik heb de

derde paragraaf gekozen van een stuk over de Westhoekduinen. Aan de 'Korte beschrijving' gaan de volgende delen vooraf : '1. Toegangswegen' en '2. Algemene inlichtingen'. Het echte tekstbegin luidt : "De zogeheten Westhoekduinen liggen te De Panne tegen de Belgisch-Franse grens aan." Dit is wel degelijk bijzonder typisch voor een descriptieve tekst : we krijgen een eenvoudige S Vf A-structuur met een oriënteringswerkwoord (liggen) in de O.T.T. en een bijwoordelijke bepaling van plaats.

Tot slot

Daarmee sluit ik deze analyse af. Ze is verre van volledig, vooral omdat ik het bijna uitsluitend over de teksten zelf gehad heb, en nauwelijks over het communicatieproces. Van de trias zender - tekst - ontvanger heb ik dus maar één element besproken. Over de intenties die een zender met een tekst heeft / kan hebben, over de functie(s) van teksten en over de manier(en) waarop zenders met teksten (kunnen) omgaan, is niet gesproken. Dat hoop ik bij een andere gelegenheid te doen.

Het vernieuwende van de hier voorgestelde analyse zit uiteraard vooral in het feit dat teksten vanuit de taalkunde beschreven werden. Traditioneel was het zo dat men zich bij het taalkunde-onderricht op school beperkte tot het niveau van de zin, en dat teksten alleen aan een inhoudelijke (al dan niet literaire) analyse onderworpen werden. In de tekstlinguïstiek komen in de eerste plaats de volgende vragen aan de orde : Hoe ontstaat een tekst, hoe ontstaat tekstsamenhang (syntactisch) en hoe komt in een tekst betekenis tot stand (semantisch)? Bovendien vraagt men zich af in welke mate bepaalde wetmatigheden en regelmatigheden gelden voor teksten in het algemeen en in welke mate ze alleen maar gelden voor bepaalde (types van) teksten. Ook in dit artikel heb ik mij door die vragen laten leiden. Mogen mijn - uiteraard fragmentaire-antwoorden toch een paar mensen ertoe aanzetten om samen met de leerlingen teksten ook eens op die manier te bekijken. Het belooft een spannende ontdekkingsreis te worden.

Luc Gobijn, Molenstraat 174, 8320 Brugge 4.

NOTEN

- n.1. In de tekstlinguïstiek wordt de term 'tekst' niet alleen voor geschreven maar ook voor gesproken taaluitingen gebruikt.
- n.2. Vgl. Werlich 1983 : 23-26 : 'coherence' en 'completion'.
- n.3. Vgl. bijv. Gobynde Vos 1986.
- n.4. Zie bijv. Hamburger 1968.
- n.5. Enkele voorbeelden uit E. de Jong/H. Sleutelaar, Alle sprookjes van de lage landen. Weesp, 1985 : "Sindsdien heeft er geen spook meer gedanst in het kasteel." (p.134); "Hans trouwde met de prinses en er werd feest gevierd dat dagen en nachten duurde. Hij werd later koning en hij was zo geliefd, dat de mensen van dat land tot op de dag van vandaag nog altijd verhalen over koning Slimme Hans en zijn prinses." (p. 150); "Als Adolf niet gestorven is, dan leeft hij nog, en van zijn dood heb ik niet gehoord." (p. 206); "Hij ging ermee naar de markt en kocht er een koe voor, maar wat hij met die koe heeft beleefd vertel ik later nog wel eens." (p. 209); "Ze gingen toen ergens anders opnieuw feesten en de beest uithangen, en als zij dat nog doen zullen we er zeker van horen." (p.245); "En zo zijn de hagedissen op de wereld gekomen. Uitepetuit, 't Verhaaltje is uit." (p.293); "Zo komt het dat je vandaag de dag nog zulke kasten van boerderijen ziet staan. Wie het niet gelooft gaat zelf maar kijken." (p.322).
- n.6. Vgl. Halliday/Hasan 1976 : 226-273 en Lundquist 1980 : 47-53.
- n.7. De termen stammen van Gülich/Raible 1974 : 90-92.
- n.8. Zie Werlich 1983 : 24-26, 150-157 en 247-250.

BIBLIOGRAFIE

a) Literatuur i.v.m. tekstanalyse :

- Ducrot, O./T. Todorov, Dictionnaire encyclopédique des sciences langage. Paris, 1972.
- Gobynde Vos, L., tekstsemantische analyse van een sprookje. In : A(nt-P(apers) I(n) L(inguistics) nr. 23, 1981 : 49-63. (= 1981a)
- Gobynde Vos, L./J. De Vos, Franz Kafka : Die Prüfung. Textlinguistik unde Formbetrachtung. In : Lamberechts, L./J. De Vos (Hrsg.), Jenseits der Gleichnisse : Kafka und sein Werk. Akten des Internationalen Kafka-Kolloquiums Gent 1983. Bern, 1986.
- Greimas, A.J., Sémantique structurale, Recherche de méthode. Paris, 1966.
- Gülich, E./W. Raible, Überlegungen zu einer makrostrukturellen Textanalyse. J. Thurber, The Lover and his Lass. In : Gülich, E./K. Heger/W. Raible, Linguistische Textanalyse. Überlegungen zur Gliederung von Texten. Hamburg, 1974 : 73 : 126.

- Halliday, M.A.K./R. Hasan, Cohesion in English. London, 1976.
- Hamburger, K., Die Logik der Dichtung. Stuttgart, 1968².
- Harweg, R., Rronomina und Textkonstitution. München, 1968.
- Lundquist, L., La cohérence textuelle. Syntaxe, sémantique, pragmatique, Kopenhagen, 1980.
- Rastier, F., Systématique des isotopies. In : GREIMAS, A.J. (ed.), Essais de sémiotique poétique. Paris, 1972 : 80-106.
- Werlich, E., A Text Grammar of English. Heidelberg, 1983².

b) tekstlinguïstiek en didactiek :

- Ader, D., Didaktische Aspekte linguistischer Textanalyse. In : Mitteilungen des Deutschen Germanistenverbandes, december 1979 : 4-14.
- Beisbart, O. e.a., Textlinguistik und ihre Didaktik. Donauwörth, 1976.
- Eroms, H.-W., Textverstehen und Textanalyse. In : Mitteilungen des Deutschen Germanistenverbandes, december 1979 : 1-3.
- Gniffke-Hubrig, C., Textsorten. Erarbeitung einer Typologie von Gebrauchstexten in der II. Klasse des Gymnasiums. In : Der Deutschunterricht 24, 1972, afl. 1 : 39-52.
- Gobyn, L., "Wer kennt wen ?" (B. Brecht) - Een linguïstische tekstanalyse. In : Spiegel Histiriae van de Bond van Gentse Germanisten 23, 1981, afl. 1-4 : 8-16. (= 1981b)
- Gürtler, I., Textlinguistik in der schule. In : Wirkendes Wort 1979, afl. 3 : 195-210.
- Mann, R., Textsorten und ihre Konstituenten - Versuch einer Beschreibung. In : Die Neueren Sprachen 73, 1974 : 109-113 (Short Story), 74, 1975 : 56-60 (krantenartikel), 75, 1976 : 485-489 (reclametekst), 75, 1976 : 571-576 (gebruiksaanwijzing).
- Mann, R., Textsorten : Aspekte der Textkonstitution. In : Die Neueren Sprachen 75, 1976 : 577-591.
- Scherner, M., Textkonstitution und Rezeption. Zum Aufbau eines Textmodells für den Deutschunterricht. In : Der Deutschunterricht 25, 1973, afl. 6; 60-86.
- Textanalyse - Linguistisch = Praxis Deutsch 23, mei 1977.
- Textdidaktik und verstehenstheorie = Der Deutschunterricht 29, 1977, afl. 6.